

Michel Foucault'nun İktidar Kavramı ile Derslikteki İlişkileri Çözümlemek

Sinem Canpolat, Millî Eğitim Bakanlığı

ORCID: 0000-0001-6304-7576

E-Posta: sinem0cnplt@gmail.com

Ayhan Ural, Gazi Üniversitesi

ORCID: 0000-0002-2548-3745

E-Posta: urala@gazi.edu.tr

Öz

Bu araştırmanın amacı, derslik etkileşimlerinin anlamlandırılmasında Jennifer M. Gore'un tanımladığı Foucaultcu iktidar tekniklerinin kullanılmasına ilişkin bir çözümleme yapmaktır. Betimsel nitelik taşıyan bu çalışma, iktidar ilişkileri ve eğitim ile ilgili Foucaultcu literatürün taranmasıyla hazırlanan bir derleme makalesidir. Araştırma kapsamında, iktidar ve eğitim konusunda birbirini tamamlayıcı çalışmaları bulunan Michel Foucault ve Jennifer M. Gore'un kaynakları ayrıntılı olarak incelenmiştir. Bu doğrultuda öncelikle Michel Foucault'nun iktidar analizine ilişkin betimleyici bilgiler paylaşılmıştır. Daha sonra Jennifer M. Gore'un, Foucault'nun kavramlarını kullanarak geliştirdiği iktidar teknikleri sınıflandırmasının, okullardaki ilişkilerin anlamlandırılması amacıyla nasıl kullanılabileceği üzerine bir çözümleme yapılmıştır. Son aşamada bu teknikler daha geniş bir perspektiften toplumsal yapılarla ilişkisi içinde ele alınmıştır. Böylece okuldaki iktidar ilişkilerinin, okul dışındaki makro yapılarla ve kendi iç işleyişindeki mikro yapılarla bir bütün olarak nasıl ele alınacağıyla ilgili bir bakış açısı sunulmuştur. Foucault bireylerin toplumsal kurumlar içinde nasıl üretildiği ve özne konumlarına nasıl sahip olduklarını sorunsallaştırmaktadır. Özneleşmenin inşa edildiği temel bir kurum olarak okullar, Foucault'nun sorguladığı toplumsal yapılardan biridir. Foucault'nun iktidar analizi, soyut ve anlaşılması zor yapısıyla bilinmektedir. Bu nedenle araştırmacılar tarafından ampirik araştırmalarda kullanılması konusunda endişeler olabilmektedir. Gore, Foucault'nun soyut ve kapalı anlatımını somut ve anlaşılır bir yapıya büründürmüştür. Araştırmada, Gore'un tanımladığı iktidar tekniklerinin (gözetim, normalleştirme, dağıtım, dışlama, sınıflandırma, bireyselleştirme, bütünleştirme, düzenleme), derslik içi uygulamalara dönük yapılacak eğitim araştırmaları için uygun bir çerçeve sunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Eğitimde bu iktidar tekniklerinin her birinin birden çok işlevi bulunmaktadır. Bu teknikler; bilginin inşasında, bireyler arası ilişkilerin inşasında, belirli öznelliklerin inşasında ve çoğu zaman bireylerin kendilerini tanımlamalarında işlev görmektedirler. Gore'un iktidar teknikleri sınıflandırmasının; dersliklerde neler olup bittiğinin anlaşılması, okullardaki panoptik iktidar temalarının anlaşılması, bireylerin öğretim yoluyla nasıl özneleştiği,

öğretmen öğrenci arasındaki iktidar ilişkilerinin hangi koşullarda ortaya çıktığı ve iktidarın uygulanmasının sonuç ve etkilerinin neler olduğunun anlaşılması amacıyla yapılacak çalışmalar için bir kılavuz niteliği taşıdığı düşünülmektedir. Foucault'un iktidar teorisinin daha fazla sayıda eğitim araştırmasında kullanılması, eğitime ilişkin tartışmaları zenginleştirecek ve dolayısıyla eğitimdeki dönüşümü hızlandıracaktır.

Anahtar Kelimeler: Michel Foucault, Jennifer M. Gore, İktidar, Okul, Derslik.

Analyzing Relationships in the Classroom with Michel Foucault's Concept of Power

Abstract

The aim of this research is to analyze the use of Foucauldian power techniques defined by Jennifer M. Gore in making sense of class interactions. This descriptive study is a review article prepared by scanning the Foucauldian literature on power relations and education. Within the scope of the research, the sources of Michel Foucault and Jennifer M. Gore, who have complementary works on power and education, were examined in detail. In this regard, firstly, descriptive information about Michel Foucault's analysis of power was shared. Then, an analysis was made on how the classification of power techniques developed by Jennifer M. Gore using Foucault's concepts could be used to make sense of the relationships in schools. In the last stage, these techniques were discussed from a broader perspective in relation to social structures. Thus, a perspective is presented on how to consider the power relations in the school as a whole, with the macro structures outside the school and the micro structures within its own internal functioning. Foucault problematizes how individuals are produced within social institutions and how they have subject positions. Schools, as a basic institution where subjectification is built, are one of the social structures that Foucault questions. Foucault's analysis of power is known for its abstract and difficult to understand structure. For this reason, there may be concerns about its use by researchers in empirical research. Gore transformed Foucault's abstract and closed expression into a concrete and understandable structure. The study concluded that the techniques of power defined by Gore (surveillance, normalization, distribution, exclusion, classification, individualization, integration, regulation) provide a suitable framework for educational research on classroom practices. Each of these power techniques in education has multiple functions. These techniques; they function in the construction of knowledge, the construction of relationships between individuals, the construction of certain subjectivities and often in the self-definition of individuals. Gore's classification of power techniques; it is thought to be a guide for studies to be carried out to understand what is happening in classrooms, to understand the themes of panoptic power in schools, to understand how individuals become subjects through education, under what conditions the power relations

between teachers and students emerge, and what the consequences and effects of the application of power are. Using Foucault's theory of power in more educational research will enrich the discussions on education and therefore accelerate the transformation in education.

Keywords: Michel Foucault, Jennifer M. Gore, Power, School, Classroom.

Giriş

Michel Foucault, 1926-1984 yılları arasında yaşamış Fransız filozof ve teorisyendir. Foucault'nun iktidar tartışmalarına ve Marksizme ilişkin görüşleri entelektüel ve akademik hayatı önemli ölçüde etkilemiş ve onun dönüşümüne katkı sunmuştur (Ağın ve Göktürk, 2020). Görüşleri sosyal teoride önemli bir yer tutan Foucault, her ne kadar kendisi hakkında yapılan tanımlamaları reddetse de postyapısalcı düşünce geleneği içinde anılmaktadır (Murphy, 2018; Turan, 2007). Özellikle iktidar, hakikat, bilgi ve söylem kavramları etrafında şekillenen analizleri ile sosyal bilimlere önemli katkılar sunmuştur. Foucault'nun iktidar analizi, bir toplum analizidir. İktidarın, hapisane, kışla, okul, atölye, aile gibi temel toplumsal kurumlarda ve bu kurumlar aracılığıyla, nasıl tüm topluma nüfuz ettiğini açıklamaktadır. Foucault'ya (1992, 2002, 2011, 2019) göre iktidar, insan etkileşiminin olduğu her yerde var olan bir ilişkiler ağıdır.

İktidarı toplumsal kurumların mikro alanında arayan Foucault'nun iktidar analizinin odağındaki kurumlardan biri de okuldur. Dolayısıyla görüşleri eğitim araştırmalarında önemli bir yere sahiptir. Sosyal teoride önemli bir isim olan Foucault'nun görüşleri güncel eğitim araştırmalarını şekillendirmektedir (Murphy, 2018). Uluslararası literatürde birçok araştırmacının çalışmalarını Foucaultcu bakış açısıyla sunduğu bilinmektedir. Özellikle eleştirel eğitimciler, amaçları okullarda olup bitenler dâhil, günlük hayatta karşılaşılan olayların derin anlamına ulaşmak olduğundan (Rikowski, 2011:124), iktidar kavramını araştırmalarında yoğun bir şekilde kullanmaktadırlar. Araştırmalarını eleştirel bir bakış açısıyla sürdüren araştırmacılar, olayları sorun olarak düşünme, sıradan ifadeleri sorun olarak ele alma, belirli bilgi biçimlerini, iktidarı ve varoluş biçimlerini neyin mümkün kıldığını araştırma (Fischer, 2009) amacıyla Foucault'yu araştırmalarının odağına alabilmektedirler. Foucaultcu bir bakış açısıyla yapılan araştırmalar; yasal düzenlemeler yoluyla öğretmenlik mesleği üzerinde kurulan iktidar (Canpolat ve Ural, 2024), dini ve laik okulların karşılaştırılması (Wong, 2015), siyahi öğrencilerin okul deneyimleri ve ırk (Heggs, 2023), erkek öğrencilerin söylemleri ve cinsiyet ayrımı (Pearson, 2016), yükseköğretim ve uluslararasılaşma (Guion-Akdağ ve Swanson, 2018; Pearse, 2014), ilkökul öğrenme ortamları (Halton, 2022),

göçmen öğrenciler ve kimlik (Allan, 2015), öğretmenlik mesleği ve deneyim (Murray-Chandler, 2009) gibi çeşitli konulara odaklanmıştır.

Foucault'nun fikirleri eğitim alanında birçok araştırmaya ilham kaynağı olmuştur (Allan, 2018: 41). Ancak Türkçe yayınlanmış literatüre bakıldığında, Foucault'nun görüşlerini temel alan eğitim araştırmalarının (Ağın, 2019; Asan, 2013; Özakyol, 2017; Temir, 2013; Aka, 2004; Gürgen,2023) oldukça sınırlı olduğu anlaşılmaktadır. Dünya çapında eğitim alanında büyük tartışmalara kaynaklık etmiş, oldukça önemli bir figür olmasına rağmen Türkiye'de yayınlanan eğitim araştırmalarında Foucault'nun analizlerine ilişkin yeterli tartışmalar yürütülmemiştir. Bu eksikliğin oluşmasında Foucault'nun oldukça karmaşık bir analiz sunması (Taylor, 2013), fikirlerinde zaman içinde değişimler olması ve fikirlerinin ampirik araştırmalar için nispeten soyut kalması (Guion Akdağ ve Swanson, 2018), önemli etkenler olarak değerlendirilebilir. Ancak zaman içinde eğitim literatüründe Foucault'nun görüşlerinin tabiri caizse ehlileştirilmesi ve ampirik çalışmalara uygun olacak şekilde katkılar sağlayan çok sayıda araştırma yapılmıştır (Hope, 2018; Pearson, 2016; Gore, 1995a; Jäger, 2001; Jäger ve Maier, 2009 Murray-Chandler, 2009). Dolayısıyla bundan sonraki süreçte kullanılacak geniş bir araştırma literatürü oluşmuştur.

Foucault'nun çalışmalarının ana teması, iktidar ilişkileridir. Eğitime ilişkin araştırmalar oldukça geniş bir literatüre sahipken, eğitimde iktidar ilişkilerini konu alan sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır (Apple, 2012,2022; Giroux, 2008; Hill, 2016; Gore, 2002). Oysa özellikle eğitim uygulamalarını konu alan eğitim araştırmaları için Foucault'nun görüşleri eğitim tartışmalarını güçlendirecek bir fırsat olarak değerlendirilebilir. Çünkü Foucault'nun ilişkiler temelinde analiz ettiği iktidar, okul pratikleri ve okul bileşenleri arasındaki ilişkiler ve benzeri uygulamaya dönük konulara ışık tutacaktır. Okullar, yoğun bir ilişki ağı ile örgütlenmiş yapısı nedeniyle araştırma nesnesi olarak değerlendirilmeye en uygun yerlerden biridir. Okulların sosyal gerçekliğini anlamaya dönük araştırmaların, derslik ortamlarına odaklanmaları ve sosyal bir olgu olarak iktidarı derslik içindeki etkileşimlerde aramaları gerekmektedir. Özellikle derslik etkileşimleri, öğrenci-öğretmen ilişkileri gibi konulara iktidar merceğinden bakmak, iktidarı doğrudan gerçek pratiklerde ve gerçekleştiği yerde incelemeye olanak sağlamaktadır. Foucault, kurumsal pratiklerin (okul, hapishane, hastane vb.) ortaya çıkışını sağlayan koşulları somut tarihsel bir perspektiften çalışmak için bir çerçeve sunmaktadır (Purvis ve Hunt, 2014). Foucault'yu başlangıç noktası olarak almak, eğitimde eleştirel teoriler üzerine yapılan tartışmalara katkı sağlamaktadır. Eleştirel

bir bakış açısıyla yapılacak analizler, bireylerin sorunlara ve uygulamalara farklı bir perspektiften bakmalarına yardımcı olabilmektedir (Rogers, 2011). Bu araştırmada, öncelikle Foucault'nun iktidara ilişkin görüşleri aktarılacak ve ampirik çalışmalarda kullanılmasını kolaylaştıracak bir araç olarak Gore'nin (1995a) tanımladığı Foucaultcu iktidar tekniklerine değinilecektir. Böylece okuldaki iktidar ilişkilerinin, okul dışındaki makro yapılarla ve kendi iç işleyişindeki mikro yapılarla bir bütün olarak nasıl ele alınacağıyla ilgili bir bakış açısı kazandıracaktır. Araştırmanın daha sonra yapılacak araştırmalara kaynaklık edeceği düşünülmektedir.

Bu araştırmanın amacı, derslik etkileşimlerinin anlamlandırılmasında Jennifer M. Gore'nin tanımladığı Foucaultcu iktidar tekniklerinin kullanılmasına ilişkin bir çözümleme yapmaktır. Bu araştırma, iktidar ilişkileri ve eğitim ile ilgili Jennifer M. Gore'un çalışmaları ve Foucaultcu literatürün taranmasıyla hazırlanan bir derleme makalesidir. Derleme türü çalışmalar, belirli bir konuyu tanımlamak, özetlemek, literatürdeki boşlukları vurgulamak gibi amaçlarla, daha önce yapılan araştırmaların özetlenmesi; kavramlar arasındaki bağlantıların, çelişkilerin, boşlukların ve tutarsızlıkların ortaya konulmasıyla, ilgili literatürün birikimini yansıtmakta ve bütüncül bir bakış açısı sağlamaktadır (Yılmaz, 2021). Araştırma kapsamında, iktidar ve eğitim konusunda birbirini tamamlayıcı çalışmaları bulunan Michel Foucault ve Jennifer M. Gore'un kaynakları ayrıntılı olarak incelenmiştir. Bu doğrultuda öncelikle Michel Foucault'nun iktidar analizine ilişkin betimleyici bilgiler paylaşılmıştır. Daha sonra Jennifer M. Gore'un, Foucault'nun kavramlarını kullanarak geliştirdiği iktidar teknikleri sınıflandırmasının, okullardaki ilişkilerin anlamlandırılması amacıyla nasıl kullanılabileceği üzerine bir çözümleme yapılmıştır.

Michel Foucault'nun İktidar Anlayışı

İktidara ilişkin geleneksel tartışmalar, gücü elinde tutan bireylere ve gruplara odaklanma eğilimindedir (Gore, 1995b). Bu görüşe göre iktidar dikey bir yapıdadır ve toplumda aşağıdan yukarıya hiyerarşik bir düzlemde işlemektedir. Toplumda iktidarı elinde tutan ve iktidara maruz kalan iki ayrı kesim vardır. Oysa Foucault iktidarı bir ilişki ağı olarak tanımlamaktadır. Foucault'ya (2011, 2019) göre, iktidarın belirli bir yerde olduğu ve tek bir noktadan yayıldığı fikri, iktidar analizinin yanlış temellendirilmiş, eksik bir yorumu olarak değerlendirilmektedir. Bir toplum, sadece tek bir iktidarın uygulandığı bir yapı değildir. Aksine çeşitli iktidamların bir araya gelmesidir. Ona göre iktidar her yerde var olan kaçınılmaz bir olgudur. Foucault'ya (1992, 2002, 2011, 2019) göre iktidar toplumda adeta bir zincir, bir ağ

gibi işlemektedir. Bu nedenle iktidar, egemenlik ile eş anlamlı olarak ele alınmamalıdır. İktidar, bir bireyin, bir grubun, bir sınıfın başkaları üzerindeki egemenliğinden daha karmaşık bir olgudur. İktidar, onu kullananlar ve ona maruz kalanlar arasındaki bir olgu değildir. İnsan ilişkilerinin her anında ve tüm bireysel ve kurumsal ilişkilerde sürekli işleyen iktidar mekanizması, ailede, okulda, işte, sokakta dolaşımda olan ve zincir biçiminde işleyen bir mekanizma olarak anlaşılmalıdır. İktidar, kısmen örgütlenmiş, koordine edilmiş bir ilişkiler yumağıdır. İktidar ağı içinde her bir birey aynı anda hem iktidarı kullanan hem de maruz kalan konumundadır.

Foucault'ya (2002, 2011) göre, iktidar tek bir yerde gerçekleşmemektedir. Toplumsal yaşamda sayısız iktidar ilişkisi oluşmaktadır. Erkek ile kadın, yönetici ile çalışan, işçi ile patron, anne ile çocuk, öğretmen ile öğrenci arasındaki her ilişkide bir iktidardan bahsedilebilmektedir. Bu nedenle iktidar analizi, ilişkiler temelinde ele alınmalıdır. İlişki olarak ele alındığında iktidarın tahakkümden ayrı bir anlamı olduğu unutulmamalıdır. Foucault, bu ayrımı *yönetim teknolojileri* terimini kullanarak tanımlamaktadır. Yönetim teknolojileri, bir kurumu yönetmekten bir öğrenciyi veya duygusal ilişkiyi yönetmeye kadar çok geniş bir anlamda kullanılmaktadır. Bireyler kurdukları her iletişimde birtakım tekniklerle birbirlerini yönetirler. Foucault'nun (2011) sorunsallaştırdığı durum bunun hangi tekniklerle ve ne şekilde ortaya çıktığıdır.

Foucault'nun bir toplum ve iktidar analizi yaptığı temel eseri "*Hapishanenin Doğuşu*" adlı kitabıdır. Bu eserinde Foucault, cezalandırma ve hapishane sisteminin tarihsel değişimi üzerinden toplumda iktidarın uygulanmasında yaşanan değişimleri incelemiştir. Foucault'ya göre modernizm, toplumu bir *disiplin toplumu* haline getiren bir süreçtir. Bu süreçte cezalar hafiflemiş, genelleşmiş ve burjuva rasyonalizminin yarattığı normlar toplumun her alanını kontrol altına almıştır (Timur, 2005: 68). Toplum adeta bir hapishane gibi bir gözlem, denetim, sınıflandırma, hiyerarşi, kurallar, disiplin ve toplumsal denetim sistemine dönüşmüştür (Foucault, 1992; Marshall, 1999). Modern toplumlarda ortaya çıkan bu yeni iktidar, kapitalist toplum düzeninin oluşmasında önemli bir araç olarak kullanılmıştır. Bu iktidar, *disiplinci* iktidardır. Disiplin, insan kalabalığını yönetmeye çalışmaktadır. Bu kalabalık gözetlenecek, eğitilecek, kullanılacak, cezalandırılacak bireysel bedenlere dönüşmelidir (Foucault, 2002).

Foucault (1992), iktidarın insanların gündelik hayatlarıyla olan ilişkisini tanımlarken, "panoptikon" metaforunu kullanmıştır. Yunanca "her yer

gören yer” anlamına gelen panoptikon (Bauman ve Lyon, 2016: 22), ilk kez 1791’de İngiliz kuramcı Jeremy Bentham tarafından, hapishaneler, akıl hastaneleri ve çalışma kampları gibi kamusal kurumlarda gözetleme amacıyla kullanılacak bir kontrol evi fikrini betimlemek için kullanılmış bir terimdir (Marshall, 1999: 574). Bentham’ın tarif ettiği ideal hapishanenin mimari yapısı şöyledir: Çevrede halka şeklinde bir bina, her mahkûm için bir hücre, ortada bir kule ve kulede bir bekçi bulunmaktadır. Kule pencerelerle çevrilidir ve tüm hücreleri aynı anda görebilmektedir. Merkezi kuledeki tek bir kişi, mahkûmların hücrelerinde her an ne yaptığını gözlemek için yeterli olmaktadır. Mahkûmlar kulenin içini görememekte ancak her an izlendiklerini bilmekte ve buna uygun davranmaktadırlar.

Foucault, panoptikon terimini bir iktidar aygıtı ve toplumsal düzenin bir kalıbı olarak tanımlamıştır. Klasik iktidar görüşünde hükümdarın fiziksel varlığından yola çıkan ve onun etrafında oluşan iktidarın aksine yeni toplum düzeninde iktidar görünmezdir. Günümüz dünya düzeninin mimari biçimi olan panoptikon, hapishane olduğu kadar hastane, tımarhane, okul veya fabrika da olabilecek bina tipini tasvir etmektedir. Her bir hücreye mahkûm yerine bir işçi, bir hasta, bir deli, bir öğrenci yerleştirilebilir. Panoptikon olarak tanımlanan bu yapı, bütün bireylerin kurumların içinde kapatılmasının ideal formülünü işaret etmektedir. Kışlalar, okullar, atölyeler, hapishaneler vb. büyük disipline edici kurumlardır (Foucault, 1992). Birey hayatını bu kurumlarda kuşatılmış bir şekilde sürdürmektedir. Bireyler hiçbir şekilde iktidardan, gözetimden, denetimden, uysallaştırmadan, ıslahtan kaçamamaktadır. Foucault (1992: 298), panoptikonu iktidar imal eden harika bir makine olarak tanımlamaktadır. Bu iktidar mekanizması hastanelerde, atölyelerde, okullarda da uygulanabilmektedir. Foucault, tüm toplumsal kurumların hapishaneye olan benzerliği üzerinde durmaktadır. Bu benzerlik panoptik iktidarın bu kurumlarda bireyleri mekâna yerleştirme, dağıtma, hiyerarşik olarak örgütlenme, iktidar merkezleri ve kanalları düzenleme, iktidar araçları ve müdahale biçimlerini tanımlama özelliklerinden kaynaklanmaktadır.

Panoptik sistem disiplinsel bir toplum oluşturmuştur. Bu sistemde iktidar, biz onu aramadığımız sürece, günlük pratiklerimizde çoğunlukla görünmez kalmaktadır (Gore, 1995a). Disiplinsel iktidar mekanizmasının temel işlevi terbiye etmektir. İktidar, terbiye etme işlevini yerine getirirken temel olarak dört araç kullanılmaktadır: Hiyerarşik gözetim, normalleştirici yaptırım, bunların bileşik hale getirilmeleri ve sınav (Foucault, 1992).

Disiplinsel iktidarın gücü, tek bir bakışla her şeyi sürekli olarak görebilmesindedir. Hiyerarşik hale getirilmiş gözetimler aracılığıyla bireyler güç ve şiddet kullanılmadan kontrol altına alınabilmektedir. Modernitenin temel boyutlarından biri olan gözetimin günümüzdeki en temel gerekçelerinden biri güvenliği sağlamaktır (Bauman ve Lyon, 2016). Foucault'ya (1992) göre disiplinsel iktidarın bir diğer aracı normalleştirir. Normalleştirme, türdeşleşme sağlarken aynı zamanda düzeyleri belirlemekte, özellikleri saptamakta ve farklılıkları uyarlayarak bireyselleştirmektedir. Disiplinin merkezinde gözetim ve normalleştirmenin uygulanmasını sağlayan bir ceza mekanizması işlemektedir. Bir ödül-yaptırım sistemi olarak işleyen disiplinsel cezanın görevi sapmaları ortadan kaldırmaktır. Cezalandırma aracılığıyla bireylerin eylemleri ve performansları, bir kıyaslama alanı olarak bir bütüne göre değerlendirilebilmektedir.

Disiplinsel iktidarın iki temel tekniği olan hiyerarşik gözetim ve normalleştirici yaptırımı birleştiren teknik sınavdır. Adeta bir ayin gibi yüceltilen sınav, iktidar ve bilgi arasındaki ilişkinin en net anlaşıldığı tekniktir. Bir gözetim aracı olarak sınav, bireyleri ve grupları tasvir edebilmektedir. Daha da önemlisi, sınav ile bireylerin sapmaları hesaplanabilmekte ve bunların dağılımları karşılaştırmalı olarak incelenebilmektedir. Dolayısıyla sınav, bir bilgi ve iktidar alanı yaratmaktadır (Foucault, 1992: 274-284).

Foucault teorisini özgül tarihsel gelişmeleri yaratan koşullar üzerine kurmuştur. Onun sorunsallaştırdığı durum, örneğin akıl hastanesi, okul veya hapisanenin doğuşuna neden olan koşulların neler olduğudur. Foucault, bu kurumların ne gibi sonuçlar ya da etkiler doğurduğuyla ilgili sorularla yeterince ilgilenmemiştir (Purvis ve Hunt, 2014). Foucault'nun iktidara ilişkin tartışmaları, iktidara muhalefet etmeyi içermemektedir. Daha çok iktidarın fiili gerçekleşmesi ve bunun koşulları ile ilgilidir. Foucault iktidarın tahakkümüne eleştirel yaklaşırsa da güçlü bir reddediş ve muhalefet yapmamıştır (Said, 1986). İktidarı salt kötü etkileri olan bir olgu olarak ele almamış aynı zamanda geliştiren, üreten ve çoğaltan işlevleri olan bir olgu olarak ele almıştır.

Foucault'ya (2011) göre iktidar, söylemden bağımsız değildir. İktidar, söylemin anlamı veya kaynağı olmaktan çok, söylem boyunca işleyen bir şeydir. Söylem, iktidar mekanizması içinde işleyen, iktidar ilişkilerinin stratejik bir unsurudur. İktidar, söylem üzerinden iletilmekte ve yönlendirilmektedir. Foucault'ya göre özne, söylemsel bir inşadır. Foucault'da söylem kavramı, iktidar ve bilgiyle ilişkisiyle anlam kazanmaktadır. Foucault, özellikle iktidar

ve bilgi bağılantısına odaklanmakta, iktidar ve bilginin birbirini yaratan özelliğini vurgulamaktadır (Timur, 2005). Söylem, bilgi ve iktidar birbirini tamamlayan bir bütün olarak ele alınmaktadır. Foucault'da bilgi söylemseldir ve iktidarla var olan söylemlere ihtiyaç duymaktadır.

Foucault, postyapısal düşünce yapısında olduğu gibi, belirli tekil düşünce ve söylemler üzerinde çalışmak yerine, bu söylemleri yaratan mekanizmalara odaklanmaktadır. Postyapısalcular, düşünce ve söylemleri açıklayan ve onlara sınırlar çizen dil, anlam sistemleri ve özellikle de ideolojik adlandırmalar üzerinde durmaktadırlar (Turan, 2007). Foucault da postyapısalcı düşünürler gibi, bireylerin özneler olarak nasıl üretildiklerini, inşa edildiklerini veya özne konumlarına nasıl sahip olduklarını sorgulamaktadır.

Michel Foucault'da İktidar ve Eğitim İlişkisi

Foucault'nun disiplinsel iktidar kavramı, iktidar analizlerini makro alandan mikro alana kaydırmış ve baskın söylemlerin aksine, disipline edici iktidarın bedenler üzerinde çalıştığını savunmuştur (Gore, 2002). Foucault'ya (2002) göre iktidar, bireylerin gözetlenen, eğitilen, kullanılan, cezalandırılan bedenlere dönüşmesi amacıyla toplumu ve her bir bireyi yönetmeye çalışmaktadır. Panoptik kapatılma kurumları bunu gerçekleştirebilecek temel yapılardır. Bu nedenle iktidar ilişkileri kurumlara odaklanılarak analiz edilmelidir (Foucault, 2019). İktidarın uygulandığı bu kurumsal yapılardan biri de eğitim kurumudur. Diğer kurumlar gibi eğitim kurumları, normal ve normatif olanı koruyarak bireyler üzerinde modern gardiyanlık işlevini üstlenmektedir (Şentürk ve Turan, 2012). Okulda daima başkalarının belirlediği bir gündem söz konusu olduğundan (Gotta, 2018: 113) iktidardan bahsetmeden öğretmenden bahsetmek oldukça zordur.

Eğitim sisteminde kaçınılmaz olarak var olan iktidar ilişkilerinin üç temel etkisi olduğu söylenebilmektedir. İlk olarak iktidar, okullarda öğretmen, öğrenci, yönetici, çalışan ve veliler arasındaki ilişkileri inşa etmektedir. İktidarın ikinci etkisi, eğitime katılım yoluyla öğretmen ve öğrencilerin şekillenmesi ve benlik (habitus, öznellik) oluşturmalarıdır. İktidarın üçüncü etkisi ise bilgiyi (söylemi) inşa etmesidir. Resmi veya gizli müfredat yoluyla öğrenci ve öğretmenlerin "bildiği" şey iktidar ilişkilerini oluşturmada ve iktidar tarafından oluşturulmaktadır (Gore, 2002).

Foucault'ya (2019) göre, okulların mekânsal düzeni, ayrıntılı düzenlemeleri, etkinlikleri, tanımlanmış işlevleri ve içinde bulunan bireyler bir iktidar ilişkisi meydana getirmektedir. Okullarda gerçekleştirilen öğretim faaliyetleri;

dersler, emirler, öğütler, kodlanmış itaat göstergeleri, tanımlanmış farklılık işaretleri gibi bir dizi iletişim aracılığıyla işlemektedir. Aynı zamanda okullar; dışa kapatma, gözetleme, ödüllendirme, cezalandırma, hiyerarşi gibi bir dizi iktidar sürecini işleten kurumlardır. Okullarda onlarca öğrenci için tek bir öğretmen olmasına rağmen sürekli bir denetim ve her anın gözetlenmesi mümkündür. Okullar her bir anın ve her bir bireyin sürekli olarak gözlenmesini mümkün kılacak şekilde düzenlenmiştir. Öğrencilerin öğretmenin karşısında sıra düzeninde oturmaları ve dersliğin mekânsal yapısı, öğretmenin aynı anda her bir öğrenciyi kontrol edebilmesine olanak sağlamaktadır. Derslik, oldukça etkileşimli ancak çelişkilerle dolu bir öğretim mekânıdır. Öğretim çoğunlukla eşit olmayan iktidar ilişkilerini içermektedir. Öğretmen otoritesi derslik etkileşiminde her zaman var olan bir unsurdur (Buzzelli ve Johnston, 2001). Her zaman tam vaktinde çalan ziller, özenli sabır ve saygı ritüelleri, derslere devam zorunluluğu ve açıkça görülen hiyerarşiler öğretmenlerin ve onların dünyasının üstünlüğünü onaylamaktadır (Willis, 2016).

Okullarda iktidar ilişkilerinin gelişmesi kaçınılmazdır. Dolayısıyla öğretim yöntem ve tekniği ne olursa olsun derslikteki iktidarı ortadan kaldırmanın imkânsız olduğu söylenebilir. Her koşulda öğretmen ve öğrenciler, farkında olarak veya olmayarak, farklı oranlarda iktidar kullanmaktadırlar (Kurtulaj, 2021). Bu nedenle iktidarın var olup olmadığı değil, nasıl ve hangi süreçlerle işletildiği anlaşılmalıdır. Okullarda öğretmen ve öğrenciler iktidarı farklı şekillerde kullanmaktadırlar. Geleneksel olarak derslik içi etkileşimde öğretmenlerin baskın olduğu ve öğrencilerin nispeten pasif olduğu görüşü hâkimdir. Ancak derslik içi etkileşimler doğası gereği çelişkilidir. Foucault'ya (1992) göre iktidarın olduğu her yerde direniş de vardır. Dolayısıyla öğretmen ve öğrenci, ilişkisinde her bir birey iktidarı uygulayan olduğu kadar aynı zamanda iktidara direniş gösteren konumundadır. Bu direniş ve iktidar durumu derslik içi ilişkileri şekillendirmektedir.

Michel Foucault'nun Eğitim Araştırmalarına Katkıları

Foucault'nun panoptikon kavramsallaştırması, karmaşık toplumsal dinamiklere rağmen öğretmen öğrenci ilişkisini en iyi anlamlandıran yöntemdir ve bu yöntem araştırmacılara kullanışlı bir çerçeve sunmaktadır. Panoptikon kavramı, ampirik verinin toplanması ve analiz edilmesi açısından okul pratikleri üzerinde çalışmalar yürüten araştırmacılar için uygundur (Hope, 2018). Araştırmacılar panoptik temaları kullanarak, okullardaki gözetimin toplumsal etkilerini anlamlandırmak amacıyla etkili araştırmalar yürütebileceklerdir. İdeolojilerin okullarda nasıl işlediğini anlamak için okulda gündelik hayatta somut olarak ne yaşandığına bakılmalıdır (Apple,

2012). Okul pratiklerinin anlamlandırılmasına yardımcı olacak panoptik temaların geliştirilmesi, tam da bu noktada oldukça kapsamlı ve somut veriler sağlamaktadır.

Foucault'nun iktidar teorisi parçalı ve tutarsız olabilecek çalışmaları anlamlandırmada ve bu çalışmaları diğer teorik çalışmalarla ilişkilendirmede birçok farklı bağlantıyı mümkün kılmaktadır. Foucault'nun iktidar analizi, iktidarın belirli kurumlarda ve alanlarda işlenişinin anlaşılmasını sağlarken aynı zamanda değişim olasılıkları konusunda da yol göstericidir. Okullarda bireyleri şekillendirenin ne olduğunun belgelenmesini ve bu sayede değişim potansiyelinin doğmasını sağlamaktadır (Gore, 1995a).

Michel Foucault'nun İktidar Teorisinin Zorlukları ve Yapılan Eleştiriler

Sosyal teorilerin eğitim uygulamalarına uyarlanmasının bazı zorlukları bulunmaktadır. Söz konusu anlaşılması zor bir kavram olan iktidar olduğunda ve eğitim ile birlikte ele alındığında kimi zaman bu zorluk içinden çıkılmaz bir hal alabilmektedir (Murphy, 2018). Foucault'nun teorisinin bazı yönleriyle çelişkili olduğu ve zaman içinde değiştiği kabul edilmektedir. Foucault'ya yapılan en büyük eleştiri, araştırmacılara, teorisinin uygulanmasında kullanılacak bir analiz yöntemi ve açıkça tanımlanmış bir metodoloji sunmamış olmasıdır. Teorisinde söylem, bilgi ve iktidar arasında bir ilişki olduğunu öne sürerken söylem analizi için belirli bir yöntem önermemiştir (Halton, 2022). Foucault'nun anlatımının soyut ve kapalı olması teorisinin anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. Bu nedenle görüşlerinin araştırmalarda kullanılmasına ilişkin endişeler bulunduğu söylenebilir. Ancak Foucault'nun iktidar teorisinin bu belirsiz ve değişken yapısı, postyapısal perspektiften bakanlar için onun gücünün de kanıtı olarak düşünülmektedir. Foucault, iktidar teorisinin farklı şekillerde kullanılmaya ve yorumlanmaya açık olduğunu belirtmiştir (Guion-Akdağ ve Swanson, 2018; Halton, 2022). Teorisinin belli kalıplara sığdırılmasını reddeden Foucault'nun bakış açısıyla yapılacak analizlerde belirlenmiş bir kurallar bütünü bulunmamaktadır. Dolayısıyla Foucaultcu analizi uygulamanın oldukça zor olduğu söylenebilir.

Foucault'nun iktidar teorisine yapılan bir diğer önemli eleştiri ise Foucault'nun modern gelişmeleri kaçırmış olması ve günümüz toplumundaki iktidar ilişkilerini açıklamada yetersiz olduğudur (Poster, 1990; Norris ve Armstrong, 1999; Hier, 2003; Koskela 2003; Yar, 2003; Akt Hope, 2018). Örneğin Deleuze (1992), içinde bulunduğumuz toplumun artık bir disiplin toplumu olmadığını, bir denetim toplumunda yaşadığımızı savunmaktadır. Hapishane, hastane, okul gibi kapatılma kurumları artık kapatmadan

daha sert denetim mekanizmalarıdır. Modern toplumlarda gözetim teknolojilerinin kullanılması, teknolojiye yaşanan hızlı değişim, internet ağları ve dijital teknolojilerin iktidar ilişkilerini nasıl şekillendirdiğine ilişkin yapılacak güncel tartışmalarda Foucault'nun fikirlerinin zamanın gerisinde kaldığı eleştirileri yapılmaktadır. Ancak Foucault'nun iktidar analizi temel alınarak yapılacak güncel tartışmalar ve araştırmalarla teorisinin güncellenmeye ve dönüşüme açık olduğu söylenebilir. Foucault'nun iktidar teorisi dönüştürülmeye açık esnek bir yapıdadır. Bu nedenle, toplumsal yapı ve kurumlardaki güncel gelişmelere paralel olarak geliştirilebilecek bir teorik çerçeve olarak değerlendirilebilmektedir.

Jennifer M. Gore'un Tanımladığı İktidar Süreçleri

Michel Foucault, iktidar teorisini tanımlarken somut bir yöntem önermemiştir. İktidarın toplumsal kurumlarda aranması gerektiğini savunmuştur ancak özel olarak eğitim kurumlarıyla ilgili çalışması bulunmamaktadır. Bu nedenle görüşleri ampirik araştırmalarda kullanılmak için soyut ve karmaşık olarak algılanabilmektedir. Ancak teorisi Stephen Ball, James Marshall, Jennifer Gore, Michael Apple gibi pek çok araştırmacı tarafından kullanılmış ve zaman içerisinde önemli bir Foucault literatürü birikmiştir. Foucault'nun iktidar teorisinin, çağdaş toplumsal ve kurumsal pratiğe uygulanabilmesi ve ampirik çalışmalarda kullanılmasında Jennifer M. Gore'un önemli katkıları olmuştur. Foucault bağlamında yapılan eğitim araştırmalarında sıklıkla başvurulan Gore'un (1995a) çalışması, eğitimde sekiz iktidar tekniği uygulandığını öne sürmektedir. Bu iktidar teknikleri, iktidar ilişkilerini araştırmak için Foucault ve postyapısal teorileri kullanan araştırmacıların kullanabileceği metodolojik araçlara katkıda bulunacak bir kodlama sistemi niteliğindedir. Disiplinsel iktidar süreçlerinin okullara yansımaları tanımlayan bu basamakların her biri aşağıda açıklanmıştır:

Gözetim

Gözetim; bireylerin denetlemesi, gözlemlenmesi, izlenmesi, izlemekle tehdit edilmesi veya izlenmenin beklenmesini işaret etmektedir. Öğrenciler, okullarda bir gözetim kültürü içerisinde toplumsallaştıklarından, gözetimi bekleyerek ve olması gereken bir norm olarak kabul ederek hem gözlenmeyi hem de gözlemeyi deneyimlemektedirler (Hope, 2018: 73). Gözetim sadece öğretmenin kullandığı bir süreç değildir. Gözetim eğitimde gerekli, doğal ve kaçınılmaz olduğundan, sorgulanması gereken gözetimin kullanılıp kullanılmadığı değil, nasıl kullanıldığı olmalıdır (Gore, 2002). Gözetim bireyleri güç ve şiddet kullanmadan kontrol altında tutmanın bir aracıdır. Resmi ve gizli müfredat aracılığıyla okullar ve dersliklerde birçok gözetim

tekniki kullanılmaktadır. Okullarda gözetimin, panoptikon mekanizmasında öngörülenden daha gizli bir şekilde gerçekleştiği söylenebilir (Murray-Chandler, 2009). Modern eğitim kurumları kullandıkları gözetim teknolojilerini her geçen gün geliştirmekte ve gözetimin yoğunluğunu arttırmaktadır. Gözetim mekânları olarak işleyen okullar, son yıllarda gelişen teknolojik materyallerin kullanılmasıyla gözetimde panoptikon tasarımının sınırlarını aşan bir boyut kazanmıştır. Bilgisayar veri tabanları, internet takip araçları, intihal programları, kapalı devre kamera sistemleri, metal detektörleri ve biyometriklerin (parmak izi ve yüz tanıma cihazları) okullarda kullanılmasıyla birlikte gözetim giderek derinleşmiştir (Hope, 2018).

Normalleştirme

Normalleştirme; normal tanımlamayı, standart olanı vurgulamayı, bir standarda uymayı ve standardı talep etmeyi içermektedir (Gore, 1995a). Bireylerin 'normal' olarak sınıflandırılan belirli davranışları benimsemeleri gerektiğine gönderme yapılmaktadır (Hope, 2018). Okullarda yönetici ve öğretmenler tarafından uygulanan gözetlemenin temel amacı normalleştirmedir (Şentürk ve Turan, 2012). Normalleştirme, nitelemeye, sınıflandırmaya ve cezalandırmaya izin veren bir gözetimdir (Foucault, 1992). Normalleştirme tekniği aracılığıyla aynı zamanda toplumsal ve sınıfsal farklılıklar dışlayıcı bir faktör olarak kullanılmaktadır. Okullarda eğitim ve öğretim süreci, bireylerin irksal, cinsel ve sınıfsal özelliklerinden kaynaklanan farklılıklarını görmezden gelerek işletilmekte ve normalleştirme zamana yayılarak etkin ve yoğun kılınmaktadır (Ağın, 2022). Normalleştirme, tektipleştirilen eğitim sistemlerinin olağan bir boyutudur. Okullarda uygulanan tektipleştirme hem bireysel hem toplumsal kimlikler açısından bir tekleşmeyi dayatmaktadır. Örneğin kılık kıyafet kısıtlamaları veya okul üniforması kullanımı, başarı ve başarısızlığı belirlemek için kullanılan kategoriler, anadil farklılıklarının görmezden gelinmesi, tek dil ve tek dini esas alan eğitim, kültürel farklılıklar dikkate alınmadan yapılan öğretim planlamaları okullarda tektipleştirmeyi yaratan en temel uygulamalardır.

Dışlama

Normalleştirmenin aksine dışlama, anormal ve patolojik olanı belirtmektedir. Normalleştirme ile birlikte dışlama, eğitimin ayrılmaz bir parçasıdır. Okullarda bazı öğrenciler; yavaş öğrenenler, sınıfta kalanlar, disiplin sorunları olanlar gibi normalden sapma etiketleriyle tanımlanmakta ve dışlanmaktadır. Okullardaki gündelik hayat, farklılığa dayanan ödülleri haklı gösteren değerleri onaylamakta ve başarılı başarısız ayrımıyla eşitsizliği

yaratabilmektedir. Okullar öğrencileri sınıflandıran sapma kategorilerini yeniden üretmektedir. Sapmanın ve kültürel sermayenin üretimi ayrılmaz biçimde birbiriyle bağlantılıdır. Bir öğretmen öğrencilerini genel bir kategori olarak tanımlarken görünüşte tarafsız ve yardımcı olan konumunda görülebilmektedir. Ancak bu kategoriler kurumsal olarak tanımlanmış soyutlamalara (istatistiksel ortalamalar) dayanmaktadır (Apple, 2012; 2019).

Sınıflandırma

Grupları veya bireyleri birbirinden ayırmak, sınıflandırmak eğitim kurumlarındaki tekniklerden biridir. Okullarda hem bilginin sınıflandırılması hem de bireylerin ve grupların sınıflandırılmasını içeren bir iktidar mekanizması işlemektedir (Gore, 1995a). Okulların işleyişi branşlara, derslere, sınıflara, notlara ve öğrencileri öğretmenlere ayıran sınıflandırmalara dayanmaktadır (Gotta, 2018). Eğitimdeki bu sınıflandırma uygulamaları toplumsal ve eğitimsel eşitsizliklerin temelidir. Öğrenciler, geldikleri çevreye ve aileye borçlu oldukları tüm özellikler ve yetkinlikler tarafından sınıflandırılmaktadır. Bu nedenle hâkim kültürün kazanılmasında sadece biçimsel olarak eşit oldukları söylenebilir (Bourdieu ve Passeron, 2019: 40). Okullardaki sınıflandırma sistemi istatistiksel kategorilerle olduğu kadar, öğrencilerin ait oldukları sosyal sınıfla ve paylaşılan kültürel özelliklerle de ilişkilidir. Çalışkanlık, parlaklık, kabalık, genel kültür ve benzeri eğitimsel ayrımlar çok boyutlu bir şekilde düzenlenmektedir. Bu ayrımlar okulların tüm iç içe geçmiş hiyerarşilerini düzenleyebilecek ve sosyal ayrımları eğitimsel ayrımlar olarak ortaya koyabilecek kadar güçlü bir şekilde düzenlenmiştir (Bourdieu ve Passeron, 2015). Eğitimcilerin kullandıkları kategoriler aynı zamanda sosyal yapılar olduğundan, bir grubun bu sosyal yapıları diğerlerine dayatma gücünü de yaratmaktadır (Apple, 2019).

Dağıtım

Dağıtım; düzenleme, tecrit etme, ayırma ve sıralama yaparak disiplinsel iktidarın işletilmesi olarak tanımlanabilmektedir. Foucault'ya (1992) göre günümüzde merite, öğrencilerin okul içindeki dağılım şeklini tanımlamaktadır. Okullarda öğrenci sıraları ve oturma düzeni, koridorlar; her bir öğrenciye her ödev ve her sınav için atfedilen merite; öğrencinin haftalar, aylar ve yıllar içinde elde ettiği merite; dersliklerin yaş sırasına göre sıralanması; konu ve soruların artan bir güçlkle birbirlerini izlemeleri dağıtım tekniğinin uygulamaları olarak değerlendirilebilir. Bu zorunlu sıralama düzeni içinde her öğrenci yaşına, performansına, hal ve gidişine göre farklı mertebelerde bulunmaktadır. Bu sayede bireylerin kurum içindeki yerleri ayrılarak her bir öğrencinin denetlenmesi ve eş zamanlı

çalışması mümkün olabilmektedir. Okul binaları bilinçli olarak dağıtım için tasarlanmıştır. Böylece dağıtımın kolaylıkla uygulanabilmesi sağlanmaktadır. Dağıtım temelde iki amaç için kullanılmaktadır. Öğretmenler öğretimde işlevsel alanlar yaratmak ve disiplini sağlamak amacıyla dağıtımı kullanmaktadırlar (Gore, 1995a). Okullarda zamanın ve mekânın bölümlere ayrılması doğal bir işleyiş halini almıştır. Bununla birlikte bölünmüş olan faaliyetler hemen karşılık verilmesi gereken emirler tarafından kuşatılmıştır. Kesinlik, titizlik ve düzenlilik disipline yönelik temel erdemlerdir (Foucault, 1992: 228).

Bireyselleştirme

Bireylere bireysel karakter vermek, bireyleri belirtmek anlamını taşıyan bireyselleştirme eğitimde kullanılan iktidar tekniklerinden biridir (Gore, 1995a). Okullarda her etkinlik bireysel bir beceri olarak görülmektedir. Bu yoğun bireyselleştirme öğrenciler arasındaki etkileşimi oldukça sınırlamaktadır (Apple, 2012). Okulların müfredatı büyük oranda bireyselleşme çerçevesinde düzenlenmektedir. Derslerin işlenişi, çoğunlukla öğrencilere bireysel olarak yapacakları ödevler ve görevler verilmesi şeklinde planlanmaktadır. Öğrencilerden istenen ödevler bireysel olarak değerlendirilmekte ve puanlanmaktadır. Öğrenciler arkadaşlarıyla çoğunlukla teneffüslerde etkileşim içindedirler. Ancak ders sırasında sadece öğretmen ile birebir iletişim kurmaları beklenmekte ve arkadaşlarıyla sınırlı bir iletişim fırsatı bulabilmektedirler. Derslik içinde uygulanan bireyselleştirme disiplini sağlamanın ve dolayısıyla iktidar uygulamanın önemli bir aracı olabilmektedir.

Bütünleştirme

Bütünleştirme terimi ile bir grubu işaret etme ve kolektif karakter verme kastedilmektedir (Gore, 1995a). Bütünleştirme, gruplara hitap etmek veya gruplar inşa etmek olarak düşünülebilir. Okullarda sıkça uygulanan bütünleştirmenin basitçe 'biz' kelimesinin kullanılması olduğu söylenebilir. Bütünleştirmenin kullanıldığı durumlarda öğrenciler kendilerini bir grubun parçası olarak konumlandırmaktadırlar. Derslikteki kız öğrenciler, kırsalda yaşayan çocuklar, kilolu öğrenciler, Ankaralı öğrenciler gibi ait olunan grubu işaret eden ifadeler bütünleştirmeye örnek gösterilebilir. Bütünleştirme, okulların normalleştirici işlevlerini yerine getirmelerine de katkı sağlamaktadır. Öğretmenler bütünleştirme tekniğini grupları yönetmek, düzenlemek ve bilgi üretmek amacıyla kullanabilmektedirler. Öğrenciler ise sapma gruplarına girmekten kaçınmak amacıyla dışlanmamak için dışlama veya aklanmak için suçlama gibi stratejiler geliştirebilmektedirler (Bauman

ve Lyon, 2016). Öğrenciler, normal tanımlayan gruplara dâhil olmak ve sapsmayı tarif eden gruplardan çıkmakla normalleştirilmektedirler.

Düzenleme

Düzenleme; kurallar ve kısıtlamalar belirlemek, ödül ve ceza yoluyla yaptırım uygulamak olarak tanımlanabilmektedir. Düzenlemenin, gözetim ve dağıtım teknikleri ile birlikte okulların tanımlayıcı bir özelliği olduğu kabul edilebilir (Gore, 1995a, 2002). Düzenleme tekniği yoluyla öğrenciler bedensel ve zihinsel olarak şartlandırılmaktadır. Kural ve prosedürlerin sürekli ve ısrarlı olarak tekrar edilmesi ile öğrenciler uysallaştırılmaktadırlar (Murray-Chandler, 2009). Okullarda uygulanan tüm düzenleyici iktidar teknikleri sınav etrafında şekillenmektedir. Okullarda tüm eğitim öğretim faaliyetlerinin yaptırımı sınavlardır. Sınavlar öğretmene, bilgisini aktarma ve öğrenciler üzerinde bir bilgi alanı kurma fırsatı vermektedir. (Foucault, 1992). Sınavlar eğitim sisteminin örgütlenmesine, belli bir entelektüel alana ve bu sayede hâkim kültüre bağlı olan değerleri dile getirmekte ve zihinlere kazımaktadır (Bourdieu ve Passeron, 2015). Sınav, eğitimsel normların ve toplumsal hiyerarşilerin meşrulaştırılmasını sağlayan etkili bir araçtır. Sınavlar adil bir rekabet görüntüsü verse de orta ve üst toplumsal sınıfların avantajlarını pekiştirmeye hizmet etmektedir (Hill, 2016).

Gore'un (1995a, 1995b) tanımladığı tüm bu iktidar pratikleri, pedagojideki iktidar ilişkilerini şekillendirmektedir. Eğitimde hangi pratiklerin iktidar ilişkilerini hayata geçirdiği konusunda çalışan araştırmacılar için Gore'un sunduğu teknikler bir çerçeve sunmaktadır. Gore (2002), bu iktidar tekniklerinin, erken çocukluktan yetişkin eğitime kadar tüm eğitim biçimleri için geçerli olabileceğini savunmaktadır. Çünkü eğitim, bir dizi güç ilişkisiyle karakterize edilmiştir. Okullarda, özellikle üniversite öncesi kademelerde, öğrenciler henüz tam olarak gelişmiş kişilikler veya tam denekler olmadığı için iktidar ilişkilerinin varlığı daha önemli sonuçlar doğurabilmektedir (Kurtulaj, 2021).

Eğitimde bu iktidar tekniklerinin her birinin birden çok işlevi bulunmaktadır. Bu teknikler; bilginin inşasında, bireyler arası ilişkilerin inşasında, belirli öznelliklerin inşasında ve çoğu zaman bireylerin kendilerini tanımlamalarında işlev görmektedirler. İktidar teknikleri, öğretmenlerin öğrenci davranışlarını kontrol etmek veya değiştirmek için kullandıkları davranış değiştirme teknikleridir (Kearney vd., 1985). İktidar aynı zamanda etkili öğretim ve sınıf yönetimi amacıyla kullanılmaktadır.

Gore'nin tanımladığı iktidar süreçleri ele alınırken bu süreçleri şekillendiren çeşitli toplumsal ve makro faktörlere de değinmek gerekmektedir. Okullarda işlediği düşünülen bu iktidar süreçlerinin toplumsal yapı ve süreçlerle ilişkisi bir bütün olarak ele alındığında, eğitim ve iktidar ilişkisi daha sağlam temelde tartışılabilecektir. Okullardaki mikro iktidar süreçleri, toplumun makro yapılarından bağımsız ele alındığında, neden sonuç ilişkisi bakımından yeterli bir tartışma yürütülemeyecektir.

Okullar, içinde bulunduğu toplumsal yapılarla bağlantılı kurumlardır. Bu nedenle, okul pratikleri, kendisini şekillendiren toplumsal süreçlerden bağımsız bir şekilde ele alınamazlar. Okullardaki yaşam, okul dışındaki ekonomik, sosyal ve ideolojik yapılarla bağlantılı olarak değerlendirilmeli ve bu bağlantılar açığa çıkarılmalıdır. Eğitim ile ekonomik, kültürel ve politik iktidar ilişkileri arasında sıkı bir bağlantı bulunmaktadır. İktidar, hem eğitim süreçlerini hem de toplumsal yapı ve süreçleri anlamak için temel bir kavramdır. Dolayısıyla, okullardaki mikro iktidar ilişkileri, makro iktidar ağları ile birlikte ele alınmalıdır.

Toplumsal yapının temeli, toplumsal sınıf ilişkilerine dayanmaktadır. Toplumsal tabakalaşmanın merkezindeki kavram, iktidardır. Cinsiyet, etnisite ve sosyal sınıf gibi toplumsal yapılar iktidar algılarını etkilemektedirler ve dolayısıyla iktidarın herhangi bir şekilde kavramsallaştırılmasında bu olgular dikkate alınmalıdır (Tai, 1999). Okullar, varolan meşru otoritesinin gücüne, toplumdan aldığı iktidar ilişkilerinin gücünü de eklemekte ve kendi faaliyetleri içinde bu iktidar ilişkilerini gizlemektedirler. Dolayısıyla okullar, iktidar ilişkilerinin meşru otoriteye dönüştürülerek yasalaştırılmasında temel bir araçtır. Bu işlevi gerçekleştirmek için okullar, iktidar teknikleriyle öğretmenler ve öğrenciler üzerinde çalışarak, kurumsal konumuna ve o konuma hâkim olan belirli iktidar süreçlerine özgü bilgi üretmektedirler (Gore, 2002).

İktidar teknikleri ile sosyal farklılaşma kategorilerinin kesişim noktasındaki yapılar ırk, sınıf ve cinsiyettir. Dolayısıyla, toplumsal iktidar ilişkilerinin üretiminde eğitimin rolünü anlamak için, iktidarın okullardaki mikro düzeyde analizi oldukça önem arz etmektedir. Eğitimde uygulanan iktidar tekniklerinden normalleştirme ve dışlama tüm sosyal dinamiklerin üretiminde kullanılan temel tekniklerdir (Gore, 2002). Yeniden üretim teorilerinin temel tezi, okulların eğitsel, toplumsal, kültürel ve ekonomik eşitsizlikleri yeniden üretmede büyük bir rol oynadığıdır. Okullar, sınıflardaki günlük yaşamdaki müfredat, öğretim ve değerlendirme faaliyetleri yoluyla, bu eşitsizlikleri

yaratmasa bile korumada önemli bir rol oynamaktadır (Apple, 2012; 2019). Ancak okullar, öğrencileri uyum sağlayan ve pasif varlıklara dönüştüren, açık ve örtülü bilginin öğretildiği yeniden üretim kurumlarından ibaret değildir. Öğrenciler, verilen toplumsal mesajların pasif içselleştiricileri değildir. Bilgi, öğrenci tarafından yorumlanırken, kısmen kabul edebilir veya doğrudan reddedebilir. Okullar, basit bir yeniden üretim aracı olmaktan daha karmaşık bir şekilde değerlendirilmelidir. Okullar, toplumsal cinsiyet ilişkilerini ve toplumsal üretim ilişkilerini yeniden üretmeye yardımcı olmaktadır. Fakat aynı zamanda, bireyler buna çeşitli şekillerde tepki verdikleri, direndikleri ve yıktıkları için (Rikowski, 2011) okullar, direniş biçimlerini de yeniden üretmektedir. Uygulanan iktidar teknikleri ne olursa olsun muhtemelen direnişle karşılaşacaktır. Bu nedenle öğrenciler, yalnızca disipline edici iktidar tekniklerinin hedefi olarak değil, aynı zamanda bu tekniklere direnen ve engelleyen olarak da anlaşılmalıdır (Gore, 1995a; 2002). Toplumsal yeniden üretim, doğası gereği çelişkili bir süreçtir. Direniş olmadan öylece gerçekleşmemektedir.

Sonuç

Michel Foucault, sosyal teorinin önemli düşünürlerinden biridir. Fikirleri sosyal araştırmalara yön vermiş olan Foucault'nun etkilediği alanlardan biri de eğitimidir. Foucault'nun iktidar teorisi eğitim araştırmaları için, özellikle okul kurumunda gerçekleştirilen uygulamaya dönük eğitim araştırmaları için temel bir çerçeve sunmaktadır. Foucault bireylerin toplumsal kurumlar içinde nasıl üretildiği ve özne konumlarına nasıl sahip olduklarını sorunsallaştırmaktadır. Özneleşmenin inşa edildiği temel bir kurum olarak okullar, Foucault'nun sorguladığı toplumsal yapılardan biridir.

Foucault'ya (2002: 178) göre iktidar bir güç veya mülkiyet değil, ilişkidir ve ilişki terimleriyle incelenmesi gerekir. İktidar sahip olunan değil, dolaşımda olan bir yapıdır. Bir başkasının davranışlarının yönetilmeye çalışıldığı her durumda bir iktidar ilişkisinden bahsedilebilir. Davranış değiştirme ve bireyleri kontrol etme denilince de akla gelen ilk yer okullar ve dersliklerdir. Eğitim kurumları hem kendi iç işleyişi ve ilişkileri hem de etkilendiği toplumsal faktörler açısından iktidarın çok boyutlu olarak yansıdığı bir alandır. Küresel ve ulusal düzeyde bağlı olduğu sistemler nedeniyle doğal olarak iktidar ve egemenlik ilişkilerinden bağımsız düşünülemez bir kurumdur. Ancak aynı zamanda kendi iç işleyişi, etkinlikleri, amaçları dolayısıyla da iktidar ilişkileri ile şekillenen bir yapısı vardır.

Sosyal gerçeklikler, sosyal olgularla üretildikleri zeminlerde aranmalıdır. Okulunsosyal gerçekliğini anlamak için incelemeyi gerçek derslik ortamlarında

yapmak ve derslik etkileşimleri içerisinde keşfetmek gerekmektedir (Apple, 2019). Eğitim kurumlarındaki temel özneler öğretmen ve öğrencilerdir. İktidar ilişkilerinin okullardaki işleyişi çözümlenirken öğretmen ve öğrenciye odaklanmak gereklidir. Derslikte öğretmen ve öğrenciler arasında karşılıklı iktidar uygulanması kaçınılmazdır. Öğretim sırasında öğretmen ve öğrencilerin statüleri değişmemekte ve iktidar tüm bireyler tarafından farklı şekillerde kullanılmaktadır. Bu nedenle öğretim yöntemlerinin farklılaşması derslikteki iktidarın kullanımını azaltmamaktadır. Ancak öğrenci ve öğretmenlerin derslikteki iktidara ilişkin farkındalıkları değiştirilebilmektedir. Bireyler içinde buldukları iktidar ilişkilerinin farkında olduklarında, iktidar daha yönetilebilir ve kontrol edilebilir bir duruma gelebilmektedir (Kurtulaj, 2021).

Araştırmalarda Foucault'nun fikirlerinin kavramsal bir çerçeve olarak kullanılması, eğitim ve iktidar ilişkilerinin daha iyi anlaşılmasını sağlayacak, okul kurumu ve onun özneleri nasıl şekillendirdiği konusundaki anlayışı derinleştirmeye katkı sağlayacaktır. Foucault'nun panoptikon metaforuyla tarif ettiği iktidar, günümüz eğitim kurumlarında hala görünür durumdadır. Foucault'nun tarif ettiği ötesinde çoğu durumda, okullarda bireyler tek bir noktadan, her an gözlemlenirken düşünmelerinin yanı sıra teknolojiyle farklı bir boyut kazanan daha derin bir gözetim ağının içinde bulunmaktadır. Bu yapı içinde bireyler Foucault'nun düşündüğünün ötesinde bir iktidar tarafından kuşatılmış durumdadırlar.

Foucault'nun iktidar analizi, soyut ve anlaşılması zor yapısıyla bilinmektedir. Bu nedenle araştırmacılar tarafından ampirik araştırmalarda kullanılması konusunda endişeler olabilmektedir. Okulları konu alan uygulamaya dönük eğitim araştırmaları için Foucault'nun fikirleri güçlü bir teorik çerçeve sunmasına rağmen araştırmalarda kullanımı sınırlı kalmıştır. Bu noktada araştırmacıların kaygılarını azaltacak ve yol gösterecek bir çerçeve Gore (1995a, 1995b) tarafından sunulmuştur. Gore, Foucault'nun teorisine dayalı olarak eğitimde uygulanan sekiz iktidar tekniği tanımlayarak Foucault'nun iktidar analizine önemli bir katkı sunmuştur. Eğitimin tüm kademelerinde, özellikle de derslik içi ilişkilerde uygulandığını savunduğu bu teknikler, eğitim ve iktidar konulu çalışmalar yapmak isteyen araştırmacılar için yol göstericidir. Gore, Foucault'nun soyut ve kapalı anlatımını somut ve anlaşılır bir yapıya büründürmüştür. Araştırmacılar Gore'un oluşturduğu çerçeveyi kullanarak veri toplama ve analiz aşamalarını nasıl çerçeveyecekleri konusunda bir yol haritası edineceklerdir.

Gore'un iktidar teknikleri sınıflandırması; dersliklerde neler olup bittiğinin anlaşılması, okullardaki panoptik iktidar temalarının anlaşılması, bireylerin öğretim yoluyla nasıl özneleştiği, öğretmen öğrenci arasındaki iktidar ilişkilerinin hangi koşullarda ortaya çıktığı ve iktidarın uygulanmasının sonuç ve etkilerinin neler olduğunun anlaşılması amacıyla yapılacak çalışmalar için bir kılavuz niteliğindedir. Özellikle Türkiye'de bu konuda yapılan çalışmaların oldukça sınırlı olduğu göz önüne alındığında, bu çalışmanın daha sonra yapılacak çalışmalara katkı sunacağı düşünülmektedir. Foucault'nun iktidar teorisinin daha fazla sayıda eğitim araştırmasında kullanılması, eğitime ilişkin tartışmaları zenginleştirecek ve dolayısıyla eğitimdeki dönüşümü hızlandıracaktır.

Kaynakça

Ağın E (2019). Bir Ortaöğretim Okulundaki Disiplin Uygulamalarının Eleştirel Bir Çözümlemesi. (Basılmamış Doktora Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi.

Ağın E (2022). Michel Foucault'nun Çalışmalarında Panoptikon, Kapatılma ve Okul Kurumu. *Eğitim Bilim Toplum*, 20(79), 64-82.

Ağın E ve Göktürk D (2020). *Michel Foucault'nun Eğitim Yaklaşımı*. 7th International Eurasian Educational Research Congress, Eskişehir. <https://hdl.handle.net/11511/74057>. Son erişim tarihi, 10.11.2024.

Aka, A. (2004). Eğitim Aracılığı İle İktidarın Yeniden Üretilmesine İlişkin Bir Araştırma: Tuzluca'yır Ve Abidinpaşa Liseleri Örneği. (Basılmamış Doktora Tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi.

Allan J (2018). Foucault Ve Suç Ortakları. İçinde: M. Murphy (der), *Sosyal Teori Ve Eğitim Foucault, Habermas, Bourdieu Ve Derrida'yı Anlamak*. Konya: Eğitim Yayınları, 63-90.

Apple M W (2012). *Eğitim ve İktidar*. Çev. E Bulut, İstanbul: Kalkedon Yayınları.

Apple M W (2019). *Ideology and Curriculum*. New York: Routledge.

Apple M W (2022). *Öğretmenler Ve Metinler, Eğitimde Toplumsal Cinsiyet, Sınıf Ve İktidar İlişkileri*. İstanbul: Yeni İnsan Yayınları.

Asan H T (2013). Türk Eğitiminde İktidar-Eğitim İlişkileri Ve İnsan Yetiştirme Politikalarının Michel Foucault'un Panoptikon Metaforuna Göre İncelenmesi (1795-1946). (Basılmamış Doktora Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi.

Bauman Z ve Lyon D (2016). *Akışkan Gözetim*. Çev. E Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bourdieu P ve Passeron J C (2015). *Yeniden Üretim Eğitim Sistemine İlişkin Bir Teorinin İlkeleri*. Çev. A Sümer, L Ünsaldı ve Ö Akkaya, Ankara: Heretik Yayınları.

Bourdieu P ve Passeron J C (2019). *Varisler, Öğrenciler ve Kültür*. Çev. A Sümer ve L Üsaldı, Ankara: Heretik Yayınları.

Buzzelli C ve Johnston B (2001). Authority, Power and Morality in Classroom Discourse. *Teaching and Teacher Education*, 17(8), 873-884.

Canpolat S ve Ural A (2024). Öğretmenlik Meslek Kanunu'nun Disiplinsel İktidar Süreci Açısından Çözümlemesi. *Yaşadıkça Eğitim*, 38(1), 171-183.

Deleuze G (1992). Denetim Toplumlari Konusunda Bir Ek. <https://birikimdergisi.com/dergiler/birikim/1/sayi-142-143-subat-mart-2001/2334/denetim-toplumlari-konusunda-bir-ek/4382>. Son erişim tarihi, 10.11.2024.

Fischer C A (2009). *The Power of the Socratic Classroom Students, Questions, Dialogue, Learning*. USA: Sienna Books.

Foucault M (1992). *Hapisanenin Doğuşu*. Çev. M A Kılıçbay, Ankara: İmge Yayınları.

Foucault M (2002). *Toplumunu Savunmak Gerekir*. Çev. Ş Aktaş, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Foucault M (2011). *Entelektüelin Siyasi İşlevi*. Çev. I Ergüden, O Akınhay ve F Keskin, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Foucault M (2019). *Özne ve İktidar*. Çev. I Ergüden ve O Akınhay, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Giroux, H.A. (2008). *Eleştirel Pedagojinin Vaadi*. Çev. U D Tuna, İstanbul: Kalkedon Yayınları.

Gore J M (1995a). On the Continuity of Power Relations in Pedagogy. *International Studies in Sociology of Education*, 5(2), 165-188.

Gore J M (1995b). Foucault's Poststructuralism and Observational Education Research: A Study of Power Relations. İçinde: R Smith ve P Wexler (der), *After Postmodernism: Education, Politics and Identity*. London & Washington: The Falmer Press, 98-111.

Gore J M (2002, December). Some Certainties in the Uncertain World of Classroom Practice: An Outline of a Theory of Power Relations in Pedagogy. *Australian Association for Research in Education Conference*, Brisbane.

Gotta J T (2018). *Eğitim Bir Kitle İmha Silahı, Zorunlu Eğitimin Karanlık Dünyasında Bir Yolculuk*. Çev. M A Özkan, 5. Baskı. İstanbul: Edam Yayınları.

Guion-Akdağ E ve Swanson D M (2018) Ethics, Power, Internationalisation and the Postcolonial: A Foucauldian Discourse Analysis of Policy Documents in Two Scottish Universities. *European Journal of Higher Education*, 8(1), 67-82.

Gürgen B (2023). Türkiye Eğitim Sistemi: Foucault'nun İktidar Teknikleri Bağlamında Bir İnceleme. (Basılmamış Doktora Tezi). Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi.

Hill D (2016). *Eleştirel Eğitim Ve Marksizm*. Çev. N Korkmaz, İstanbul: Kalkedon Yayınları.

Hope A (2018). Foucault, Panoptisizm ve Okul Gözetimi Araştırması. İçinde: M Murphy (der), *Sosyal Teori ve Eğitim Foucault, Habermas, Bourdieu ve Derrida'yı Anlamak*, Konya: Eğitim Yayınları, 63-90.

Jäger S (2001). Discourse and Knowledge: Theoretical and Methodological Aspects of a Critical Discourse and Dispositive Analysis. İçinde: R Wodak ve M Meyer (der), *Methods of Critical Discourse Analysis (1st ed.)*. London: Sage Publications Ltd.

Jäger S ve Maier F (2009). Theoretical and Methodological Aspects of Foucauldian Critical Discourse Analysis and Dispositive Analysis. İçinde: F Maier ve F Maier (der), *Methods of Critical Discourse Analysis (2nd ed.)*. London: Sage Publications Ltd.

Kearney P vd (1985). Power in the Classroom III: Teacher Communication Techniques and Messages. *Communication Education*, 34(1), 19-28.

Kurtulaj V (2021). Power Relations and Exercise in Educational Institutions. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 54(2), 627-644.

Marshall G (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*. Çev. O Akınhay ve D Kömürçü, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Murphy M (2018). *Sosyal Teori ve Eğitim Foucault, Habermas, Bourdieu ve Derrida'yı Anlamak*. Çev. M Korumaz ve Y E Ömür, Konya: Eğitim Yayınları.

Murray-Chandler L A (2009). Agent and Subject of Discipline: How the Novice Teacher Experiences the Techniques of Power. UNLV Theses, Dissertations, Professional Papers, and Capstones. 949. <http://dx.doi.org/10.34917/2293383>. Son erişim tarihi: 10. 11.2024.

Özakyol F S (2017). Bilgi-İktidar İlişkisi Çerçevesinde Dünyada Üniversite ve Türkiye'de Yükseköğretim Kurulu. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi.

Pearson R (2016). Boys' Behavioural and Mental Health Difficulties: An Exploration of Pupil and Teacher Discourses (Basılmamış Doktora Tezi). Birmingham: University of Birmingham.

Purvis T ve Hunt A (2014). Söylem, İdeoloji, Söylem, İdeoloji, Söylem, İdeoloji... *Moment Dergi*, 1(1), 9-36.

Rikowski G (2011). *Marksist Eğitim Kuramı ve Radikal Pedagoji*. Çev. C Atay, İstanbul: Kalkedon Yayınları.

Rogers R (2011). *An Introduction to Critical Discourse Analysis in Education*. New York: Routledge.

Said E (1986). Foucault and the Imagination of Power. İçinde: D C Hoy (der), *Foucault: A Critical Reader*. Oxford: Basil Blackwell, 49-56.

- Şentürk İ ve Turan S (2012). Foucault'un İktidar Analizi Bağlamında Eğitim Yönetimine İlişkin Bir Değerlendirme. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 18(2), 243-272.
- Tai B (1999). The Power to Change Minds Toward an Understanding of the Nature of Power in the Teacher-Student Relationship. (Doctoral Dissertation). Cambridge: Harvard University.
- Taylor S (2013). *What is Discourse Analysis?* Bloomsbury Academic.
- Temir R (2013). M. Foucault'un Disipliner İktidar Bağlamında Gizli Müfredat ve Disiplin Üzerine Bir Araştırma: Sait Sabri Ağaoğlu Anadolu Lisesi Örneği. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Uşak: Uşak Üniversitesi.
- Timur T (2005). *Felsefi İzlenimler: Sartre, Althusser, Foucault, Derrida*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Turan M (2007). Özne ve İktidar. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(22), 283-297.
- Willis P (2016). *İşçiliği Öğrenmek, Sınıf İşçilik ve Eğitim: İşçi Çocukları Nasıl İşçi Oluyor?* Çev. D Elhüseyni, Ankara: Heretik Yayınları.
- Yılmaz K (2021). Sosyal Bilimlerde ve Eğitim Bilimlerinde Sistemik Derleme, Meta Değerlendirme ve Bibliyometrik Analizler. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(2), 1457-1490.